

УДК 81'42'44: 811.111/161.2

Л. Л. Славова,

доктор філологічних наук, доцент,
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
slavovall16@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8035-1801

ТЕАТРАЛЬНА МЕТАФОРА В АМЕРИКАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню театральної метафори в американському та українському політичному дискурсі, визначенню особливостей функціонування одиниць вторинної номінації, що виступають вербалізаторами театральної метафоричної моделі, на позначення реалій суспільно-політичного життя в американській та українській лінгвокультурах. Аналіз метафорики відповідної лінгвоспільноти сприяє встановленню специфічних образів у політичній дискурсивній практиці. Концептуальна метафора синтезує пізнавальні процеси та мовну компетенцію не тільки окремої особистості, а й усієї лінгвокультури. Порівняння метафоричної картини світу найбільш яскраво виявляє особливості національного сприйняття політичної дійсності.

Ключові слова: концептуальна метафора, метафоричні моделі, концепт, фрейм, метафорична картина світу.

Когнітивна діяльність політика включає процеси категоризації та концептуалізації. Концептуалізація політиком дійсності описується за допомогою ментальної репрезентації; мисленнєве конструювання предметів та явищ приводить до утворення певних уявлень про світ у вигляді концептів. Концепти об'єднують представників певної лінгвокультури, забезпечуючи основу взаєморозуміння між ними через "згустки смислу". У структурі концепту ми виділяємо три складові: поняттєву, аксіологічну та образну. Поняттєвий складник є сукупністю знань та уявлень про явища навколишнього світу, вербалізовані у лексикографічних джерелах. Аксіологічний складник пронизує усю структуру концепту, експлікуючи позитивний або негативний вектор оцінки певного явища чи об'єкту. Образний складник тлумачиться як базовий шар концепту, що об'єктивується, зокрема, метафорами. Концептуальні метафори є складниками актуальних концептів політика.

Система концептуальних метафор є узагальненим досвідом взаємодії людини з навколишнім світом [1: 9]. Метафоричні моделі конкретної мови в певних аспектах відображають сучасний стан суспільства, національну культуру та національний менталітет, в інших – типові для "західного" культурного простору, а по-третє – мають загальнолюдський характер [2: 182]. Оскільки система метафоричних моделей є важливою частиною національної картини світу, то аналіз метафорики відповідної лінгвокультури має встановити специфічні образи в американській та українській політичній дискурсивній практиці.

Система метафоричних моделей як важлива частина національної мовної картини світу, національної ментальності [2: 131] тісно пов'язана з соціально-політичними реаліями. Метафорична модель не як стабільна поняттєва сфера-джерело з усіма можливими зв'язками її елементів (А. М. Баранов [1] та Ю. М. Караулов [3]), а як динамічна структура [4] розкриває когнітивний механізм утворення метафори, тобто демонструє взаємодію сфери-джерела та сфери-цілі. Концептуальна метафора не тотожна метафоричній моделі. Вона є ментальною операцією, яка породжує нове знання, а метафорична модель лише віддзеркалює цей механізм [5]. Концептуальна метафора синтезує пізнавальні процеси та мовну компетенцію не тільки окремої особистості, а й усієї лінгвокультурної спільноти.

Актуальність розвідки зумовлена спрямованістю мовознавчих студій на дослідження мовних та концептуальних картин світу та особливостей їх реконструкції на матеріалі різних дискурсивних практик, зокрема встановлення етноспецифічних образів тієї чи іншої лінгвокультури засобами метафорики.

Об'єктом дослідження є одиниці вторинної номінації, що виступають вербалізаторами метафоричних моделей. **Предметом** дослідження є особливості функціонування зазначених одиниць на позначення реалій суспільно-політичного життя та діяльності громадських діячів в американській та українській лінгвокультурах.

Мета статті полягає у визначенні особливостей функціонування одиниць вторинної номінації, що виступають вербалізаторами моделей театральної метафори, на позначення реалій суспільно-політичного життя в американській та українській лінгвокультурах.

Концептуальний аналіз проводився із використанням процедур семантичного аналізу імені концепту для встановлення семантичного об'єму одиниць, що його вербалізують, а також інтерпретивного лінгвокогнітивного аналізу понятійної, ціннісної та образної складових для визначення культурно-маркованих концептуальних характеристик мовної особистості. Концептуальний аналіз уможливив

визначити фреймову структуру змісту концепту, а також встановити особливості функціонування компонентів в американській та українській картинах світу.

Концепти POLITICIAN та ПОЛІТИК в американській та українській лінгвокультурах, зокрема в текстах сучасної преси можуть бути представлені, окрім енциклопедичних та дефініційних значень у прямому вжитку, образними значеннями, домінантні з-поміж яких вияскравлюються через сукупність метафоричних моделей, ступінь наповненості, активність яких обумовлена особливостями української ментальності, станом сучасної культури, зокрема й політичної.

Концептуальною метафорою називаємо реалізацію моделі аналогового мислення, розглянуту в аспекті когнітології (застосовану з метою здійснення лінгвокреативного пошуку). У ній концептуальна галузь має конкретну характеристику. Така метафора виконує функцію когніції; проводить експансію ділянок навколишньої дійсності; продуктивна; загальнозрозуміла та ін.

Метафора театру як один із найбільш поширених фреймів інтерпретації політики [6: 64] дозволяє провести паралелі між політичною та театральною комунікаціями: вистава – політичні події, актори – політики, глядачі – народ, аплодисменти – підтримка.

Theatre (British English); *theater* (American English): 1) a building or place with a stage where plays and shows are performed; 2) plays as a form of entertainment [7]. Виділеними на основі аналізу лексикографічних джерел спільними семами, що слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви, є *stage, plays, shows, pretence*.

Метафорична модель містить сферу джерело та сферу-мішень. Фреймовий як один із різновидів аналізу метафоричної моделі допомагає виділити її суттєві ознаки, і далі визначити, що є типовим для певної культури, а що – ні.

Метафорична модель **ПОЛІТИКА – ТЕАТР** в американському політичному дискурсі (нараховує приблизно 160 метафоричних контекстів) включає такі компоненти фрейму:

– **актори** (*actors* (*10)):

"She set the tone for actors some in our country and gave them a signal" [Інтернет-ресурс];

– **сцена** (*political stage* (*8)). Суспільне та політичне життя асоціюється зі сценою, на якій відбуваються події, де політики виконують ролі:

WASHINGTON — President Obama and Congressional Republicans staged a preview of a looming end-of-year battle on Wednesday [...] [Інтернет-ресурс];

– **вистава** (*play* (*10), *political shows* (*8)):

[...] "We are not going to play that game anymore" [Інтернет-ресурс];

The figure was cited in news accounts, including in The New York Times, and was much repeated on political shows [Інтернет-ресурс].

– **глядач та реакція глядача** (*applaud* (*5)):

'While we applaud innovation in the capital markets, new platforms and products must obey the rules and ensure the basic fairness and disclosure [...] [Інтернет-ресурс].

Структура фрейму THEATRE включає такі позиції:

1. Ім'я дії: *play, shows*.
2. Актант-суб'єкт: *actors*.
3. Актант-об'єкт та його властивості: *applaud*.
4. Локатив: *stage*.

Таким чином, компоненти фрейму THEATRE позначились на таких термінальних вузлах базового фрейму POLITICIAN: актант-суб'єкт: на ХТОСЬ 1, локатив – на ТУТ, що метафорично переосмислені.

Метафорична модель ПОЛІТИКА – ЦЕ ТЕАТР тісно пов'язана з впливом ЗМІ на суспільно-політичне життя країни. Театральність у політиці стає найважливішою умовою успішної конкурентної боротьби. О. Й. Шейгал відносить театральність до системотвірних характеристик політичного дискурсу [8: 5]. Театральність у політиці тісно пов'язана з онтологічною концептуальною метафорою "Життя – це театр", з перетворенням політичної діяльності в Україні на симулякр III порядку [9], з високим ступенем маніпулятивності сучасних політичних текстів.

Політики, спілкуючись один з одним і з журналістами, постійно пам'ятають про "глядацьку аудиторію" і навмисно або мимоволі "працюють на публіку", намагаються справити враження і "зірвати оплески". Громадяни не схильні ставитися до політики занадто серйозно, політика для них – не більше, ніж різновид соціальної гри, подібний до футболу або лотереї, знаходиться в одному ряду з іншими розвагами, доступними масовому споживачеві. Таке ставлення до влади стає переважаючим [8]. Таке сприйняття певних видів діяльності як соціальної гри з багатьма етапами відбите в теорії гри Е. Берна.

Сфера-джерело – театр. *Театр* – 1) вид мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами; сцена, вар'єте; 2) установа, організація, що здійснює сценічні вистави певним колективом артистів; 3) приміщення, будинок, у якому відбуваються вистави; 4) заст. вистава, спектакль; 5) перен. місце, де відбуваються значні події (воєнні дії тощо); б) сукупність драматичних творів того чи іншого автора, жанру тощо [10: 513].

Спільними семами, що слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви, є "штучність", "несправжність", *актори, глядачі, сценічні вистави, приміщення, у якому відбуваються вистави*.

У складі базового фрейму термінальні вузли ХТОСЬ₁ (політик), ХТОСЬ₂: пацієнт / агенс (опонент), ЩОСЬ₃: пацієнт / частина / ціле (народ), ТАКИЙ охоплені метафоричним переосмисленням ТЕАТР.

Метафорична модель ПОЛІТИКА – ЦЕ ТЕАТР (нараховує 230 метафоричних контекстів) включає такі компоненти:

1) **театралізовані вистави** (*політичні сценарії (*7), спектакль (*10), політичні танці (*4), післявиборчий гопак (*3), водевільна пародія (*9), шоу (*10)*)

"Я роблю відповідні висновки – реалізовується політичний сценарій для того, щоб не працювала Верховна Рада, і для того, щоб не приймалися ті рішення, на яких наполягають [...]" [Інтернет-ресурс];

На його думку, подібних спектаклів буде ще багато [Інтернет-ресурс];

Якщо "справа Тимошенко" видається злісною карикатурою на правосуддя, то "справа Луценка" виявилася водевільною пародією на справу Тимошенко [Інтернет-ресурс];

Політолог прогнозує, що влада змусить Ющенка "утнути післявиборчого гопака" на її користь [Інтернет-ресурс];

Події в українській політиці останніх днів стали нагадувати погане шоу: політики все ще думають, що вони цікаві для своїх громадян [Інтернет-ресурс];

2) **театральна будівля і реквізит** (*маріонетка (*9), кукловод (*3) бінокль (*2)*):

Я хотів би закликати його і попросити бути гідною людиною, а не маріонеткою в руках тих людей, які сьогодні, маніпулюючи його синівським статусом, так ганебно і невміло його використовують і згодом викинуть", – зазначив Лазаренко [Інтернет-ресурс];

Маріонетки чи кукловоди? [Інтернет-ресурс];

Щоб розпізнати мотиви цієї публікації, не потрібен не лише бінокль, а й звичайні окуляри [Інтернет-ресурс].

У зазначеному контексті метафорично переосмислюється значення лексеми бінокль у значенні буд-які додаткові засоби для викриття істинності.

Політичний театр абсурду [Інтернет-ресурс];

Політичний театр: акт третій [Інтернет-ресурс];

3) **глядач** (*політичний бомонд (*4), тусовка (*6)*):

Тож, побачивши біля пам'ятника Тарасові Шевченку близько 300 чоловік, "завсідники" подібних політичних "тусовок" полегшено зітхнули: нарешті, мовляв, опозиція єднається для якихось реальних дій [Інтернет-ресурс];

У Раді – аншлаг. Янукович зібрав увесь політичний бомонд [Інтернет-ресурс].

Структура фрейму ТЕАТР включає такі позиції:

1. Ім'я дії: *вистава*.
2. Актант-суб'єкт: *актори*.
3. Актант-об'єкт: *глядач*.
4. Атрибут актанта: *реквізит*.

Лексеми, що заповнюють термінальні позиції фрейму, мають здебільшого негативну забарвленість (*маріонетка, кукловод*). Це обумовлене тим, що з-посеред сем, пов'язаних з театром, на перший план виходять негативно забарвлені, які сходять до сем "штучність", "нещирість".

В українському політичному дискурсі "театральна метафора" акцентує увагу читача на написанні сценарію політичних дій, на лицемірство політиків, наявність бомонду, тусовки та маріонеток у політичному житті країни. Діяльність певних політичних діячів характеризується як водевільна пародія, погане шоу та спектакль. Таким чином, метафорична модель **ПОЛІТИКА – ЦЕ ТЕАТР** позначилася на таких вузлах базового фрейму ПОЛІТИК, як вузли ХТОСЬ₁ (політик), ХТОСЬ₂: пацієнс / агенс (опонент), ЩОСЬ₃: пацієнс/частина/ціле (народ), ТАКИЙ.

Образно-мовне сприйняття світу пов'язане з певною тематикою, яка є прийнятною для певної лінгвокультурної спільноти. Використання образно-стилістичних засобів сприяє емоційно-експресивній номінації певних явищ лінгвокультурної спільноти, а також підкреслює індивідуалізацію мовлення політика як особистості, так і політика як представника того чи іншого етносу.

Таким чином, виділеними на основі аналізу лексикографічних джерел спільними семами, що слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви, є "несправжність", *вистави*. Індекс частотності уживаності вербалізаторів також відрізняється 160 – в американському та 230 – в українському. Структура фреймів THEATRE та ТЕАТР має спільні та відмінні позиції, спільними є: ім'я дії (*вистава, play, shows*), актант-суб'єкт (*актори, actors*), актант-об'єкт (*глядач, applaud*). Відмінними позиціями є атрибут актанта (*реквізит*) у структурі фрейму ТЕАТР та локатив (*stage*) у структурі фрейму THEATRE. Порівняння метафоричної картини світу, яка представлена в американській та українській культури, найбільш яскраво виявляє особливості національного сприйняття політичної дійсності.

Перспектива подальшого наукового пошуку може бути пов'язана з аналізом театральної метафори на матеріалі інших дискурсивних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранов А. Н. Предисловие редактора / А. Н. Баранов // Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; пер. с англ.; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 7–21.
2. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 256 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
4. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва та ін. // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66.
5. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 "Російська мова" / І. О. Філатенко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філол. – К., 2003. – 20 с.
6. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М.: ИТДК "Гнозис", 2004. – 326 с.
7. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ldoceonline.com/dictionary>.
8. Шейгал Е. И. Театральность политического дискурса [Электронный ресурс] / Е. И. Шейгал // Единичи языка и их функционирование: межвуз. сб. науч. тр. – Саратов: СГАП, 2000. – Вып. 6. – Режим доступа: <http://www.philology.ru>.
9. Бодриар Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодриар. – К.: вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 230 с.
10. Тлумачний новий словник української мови: у 3 т. / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – К.: вид-во "АКОНІТ", 2007. – Т. III. П–Я. – 864 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Baranov A. N. Predislovie redaktora [Preface from the Editor] / A. N. Baranov // Metafori, kotorymi my zhivem [Metaphors We Live By] / Dzh. Lakoff, M. Dzhonson; per. s angl.; pod red. i s predisl. A. N. Baranova. – M.: Editorial URSS, 2004. – S. 7–21.
2. Chudinov A. P. Politicheskaja lingvistika [Political Linguistics] / A. P. Chudinov. – M.: Flinta: Nauka, 2006. – 256 s.
3. Karaulov Ju. N. Russkii jazyk i jazykovaia lichnost' [The Russian Language and Linguistic Personality] / Ju. N. Karaulov. – M.: Nauka, 1987. – 263 s.
4. Kudriavceva L. O. Suchasni aspekty doslidzhennia mas-mediinogo dyskursu: ekspresiiia – vplyv – manipuliatsiia [Modern Aspects of Mass Media Discourse Investigation: Expression – Influence – Manipulation] / L. O. Kudriavceva, L. P. Diadechko, O. M. Dorofieieva ta in. // Movoznavstvo. – 2005. – № 1. – S. 58–66.
5. Filatenko I. O. Suchasna politychna metafora v rosiis'komovnij gazetnij komunikatsii Ukrainy: kognityvno-pragmatychnyi opys [Modern Political Metaphor in Russian Newspaper Communication of Ukraine: Cognitive and Pragmatic Description]: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoogo stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.02 "Rosii'ska mova" / I. O. Filatenko; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, In-t filol. – K., 2003. – 20 s.
6. Sheigal E. I. Semiotika politicheskogo diskursa [Semiotics of Political Discourse] / E. I. Sheigal. – M.: ITDK "Gnozis", 2004. – 326 s.
7. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ldoceonline.com/dictionary>.
8. Sheigal E. I. Teatral'nost' politicheskogo diskursa [Theatricality of Political Discourse] [Elektronnyi resurs] / E. I. Sheigal // Edinitsy jazyka i ikh funktsionirovaniie: mezhvuz. sb. nauch. tr. – Saratov: SGAP, 2000. – Vyp. 6. – Rezhym dostupa: <http://www.philology.ru>.
9. Bodriiar Zh. Symuliakry i symulyatsiia [Simulacra and Simulation] / Zh. Bodriiar. – K.: vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2004. – 230 s.
10. Tlumachnyi novyi slovnyk ukrains'koi movy [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]: u 3 t. / uкл. V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. – K.: vyd-vo "AKONIT", 2007. – T. III. P-Ya. – 864 s.

Славова Л. Л. Театральная метафора в американском и украинском политическом дискурсе.

Статья посвящена определению особенностей функционирования единиц вторичной номинации, которые выступают вербализаторами театральной метафорической модели, на обозначение реалий общественно-политической жизни в американской и украинской лингвокультурах. Методика метафорического моделирования использовалась для определения актуальных метафорических моделей. Анализ метафорики соответствующей лингвокультуры способствовал определению специфических образов в политической дискурсивной практике.

Ключевые слова: концептуальная метафора, метафорические модели, концепт, фрейм, метафорическая картина мира.

Slavova L. L. The Metaphor of Theater in the American and Ukrainian Political Discourse.

The article is devoted to defining the specific features of the secondary nomination units functioning, which act as verbalizers of the theatrical metaphorical model to designate the realia of socio-political life in the American and Ukrainian linguistic cultures. Methodology of metaphorical modeling was used to determine metaphorical models. The metaphorical model contains the source sphere and the target sphere. Conceptual metaphor is not the same as a metaphorical model. It is a mental operation that generates new knowledge, and the metaphorical model only reflects this mechanism. A frame as one of the varieties of analysis of the metaphorical model helps to distinguish its essential features, and then determine what is typical of a particular culture and what is specific. The analysis of the metaphor of the corresponding linguistic culture contributed to the outlining specific images in the political discursive practice. The analysis has shown that structure of the frames THEATER and TEATP has common and different positions, the common ones are: name of the action (play, shows, вистава), subject (actors, актору), object (applaud, глядач). Different positions are the locative (stage) in the frame structure of THEATER and the attribute of the actant (пексізіум) in the frame structure of TEATP. Conceptual metaphor synthesizes cognitive processes and linguistic competence of not only the individual, but also the whole linguocultural community. The comparison of the metaphorical pictures of the world most clearly reveals the features of the national perception of political realia.

Key words: *conceptual metaphor, metaphorical models, concept, frame, metaphorical picture of the world.*